arenaidé
November 2022

Italien: skadad demokrati och solid pluralism

Paolo Borioni

arenaidé

Italien: skadad demokrati och solid pluralism
Arena idé
Stockholm 2022
©Arena idé och författaren
Omslagsfoto: The sandman84, CC BY-SA 3.0
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>,
via Wikimedia Commons
Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

Författarpresentation

Paolo Borioni är Associate Professor vid Rome1 University La Sapienza. I stora drag är hans forsknings- och undervisningsområden historia om politiska teorier och institutioner, nordisk historia, politiska teorier, socialdemokrati, välfärdsstat och socioekonomisk historia.

INNEHÅLL

MELONIS SEGER 6

HISTORISK BAKGRUND 12

HÖGERNS NUVARANDE STYRKA 18

AVSLUTANDE BETRAKTELSER 21

MELONIS SEGER

Högerkoalitionen har vunnit det senaste italienska valet med stöd av 12 299 648 väljare, d.v.s. 43,79 % av rösterna, procentuellt sett ett betydligt sämre resultat än Sveriges blå majoritet har uppnått i det senaste, nästan samtidiga riksdagsvalet. På grund av ett valsystem som Demokratiska partiet (PD) under Matteo Renzis ledning ligger bakom, får högern dock en klar majoritet av parlamentsmandaten, som inte avspeglar vad de flesta italienare politiskt önskar och tror på. Melonis parti (FdI) fick 25,99 % (mot cirka 4 % i valet 2018), Salvinis Lega 8,77 % (17,35 % 2018) och Berlusconis Forza Italia (FI) 8,11 % (14 % 2018). Om man får ett intryck av att resultatet bara är en följd av interna förskjutningar inom det borgerliga blocket, har man helt rätt. Blocket fick 12 409 981 röster 2018, cirka 100 000 fler än i det senaste valet, med 37 % av rösterna och ett valdeltagande på 72,93 %. År 2022 får koalitionen 43,79 % med ett valdeltagande på 63,91 %. Ökningen i väljarstöd för koalitionen är därmed med säkerhet mycket måttlig och marginell.

Melonis vinst är därmed till största delen Salvinis och Berlusconis valförlust (och möjligtvis Salvinis politiska nedgång), förutom att det är ännu ett exempel på hur Italiens väljare uttrycker sin grundläggande otillfredsställelse. FdI:s framgång kan nämligen nästan uteslutande förklaras med att partiet (som det enda av de fem tongivande) inte har deltagit i någon regering sedan 2011. Det än en gång kraftigt sjunkande valdeltagandet kan inte annat än bekräfta att ständigt färre är nöjda med det politiska utbud partierna, särskilt mitten-vänsterpartierna, erbjuder (mer om det senare). Detta framgår mycket tydligt med tanke på att italienarna tidigare har haft en lång tradition av mycket högt deltagande (både som väljare och som parti- eller fackföreningsmedlemmar).

På den andra sidan av det politiska spektrumet skulle en mitten-vänsterallians bestående av främst PD, Femstjärnerörelsen (M5S) och andra från vänstersidan ha haft möjlighet att antingen få flest röster/mandat, eller i varje fall beröva högersidan dess parlamentariska majoritet. Även en rent taktisk allians inom mitten-vänstern skulle med all sannolikhet vinna tillräckligt många enmansvalkretsar för att högern nu skulle stå utan möjlighet att bilda regering. Men någon sådan konstellation har inte varit möjlig för tillfället, då särskilt PD och M5S fokuserade på vitt skilda strategier. PD valde att framställa sig som ”Mario Draghi-partiet”, som om detta i sig självt skulle kunna utmärka en vinnande

socialdemokratisk strategi i ett land där stora samhällsgrupper ser negativt på sin nära framtid eller mer långsiktigt på sin framtid i allmänhet. M5S, som först förhöll sig kritiskt till Draghi-regeringen och därefter lämnade koalitionen som stod bakom den, fick därför skurkrollen. Men detta gav i gengäld M5S möjlighet att framhäva sin övergång från ”catch all”-proteströrelse till en organisation med en tydligt progressiv fördelningspolitik. Framtiden finns i att särskilt PD och M5S på ett trovärdigt sätt kan konvergera kring en liknande strategi.

Vad vi tills vidare har på mitten-vänstersidan är dock ett svagt och stagnerande PD med 19,07 % (en mycket liten procentuell minskning sedan 2018). Utöver det ser man egentliga vänstergrupperingar, antingen (för närvarande) allierade med PD eller självständiga, med cirka 7 %. Den ”lilla” koalitionen runt PD fick därigenom endast 26,13 %.

Slutligen ser man Femstjärnerörelsen, med ett stöd på 15,23 % (32,68 2018), vars resultat dock enligt i stort sett samtliga kunniga och professionellt pålitliga betraktare är mycket mer positivt och lovande än det ser ut. Under Giuseppe Contes ledning har rörelsen förmått vända en tendens till nästan total utradering, som såg ut att vara oåterkallelig enligt samtliga mätningar. Detta beror med säkerhet bland annat på att många har känt sig attraherade av den progressiva fördelningspolitiska profil M5S har tagit upp.

Rörelsens väljarstöd 2022 kommer i mycket hög grad från sämre ställda samhällsgrupper (27 % bland de sämst ställda, mot FdI:s 13 % och PD:s 8 %).[1] M5S har dessutom bekräftats som det största partiet i Syditalien, vilket är historiskt viktigt: stora massor i söder har konsekvent börjat rösta på annat än partier som utlovar ”beskydd”, av antingen nationalpopulistisk eller klientelistisk karaktär. Ännu ett tecken på att stora sämre ställda samhällsgrupper efterfrågar ett nytt politiskt utbud.

Även flera inom PD (till exempel tidigare ministrar som norditalienaren Andrea Orlando eller sicilianaren Peppe Provenzano, båda med socialistisk bakgrund) har börjat hävda nödvändigheten av en kovändning. Man efterlyser alltså en utpräglat fördelningspolitisk/omfördelningspolitisk socialdemokratisk och mindre teknokratisk profil. Ska man övertala många soffliggare att rösta på mitten-vänstern går det inte att göra något annat. En potential finns i att många väljare som röstade på M5S i valet 2018 den här gången avstod från att rösta, trots sin besvikelse över att rörelsen kortvarigt deltagit i samtliga

[1] Ixé, osservatorio politico, elezioni Politiche 25 settembre 2022, analisi del voto, s. 12.

olikartade regeringar under de senaste fem åren. Det tyder nog på att de, trots sin besvikelse, i alla fall inte köper Melonis löften. De skulle därför, sannolikt tillsammans med många andra, kunna övertalas att rösta på ett mer politiskt stabilt och definitivt fördelningspolitiskt trovärdigt M5S. Denna utveckling skulle självklart gynna hela mitten-vänstern. Ny kvalificerad forskning visar att det finns en klar majoritet för fördelningspolitiskt progressiva åtgärder i Italien.[2]

Det är kanske nyttigt att påminna om att PD och M5S satt i regering tillsammans i cirka ett och ett halvt år under den senaste mandatperioden, en regering som Renzis nya mittenparti (cirka 3 % i valet) drog tillbaka sitt stöd från till förmån för en ytterst brokig koalitionsregering under Draghi. Även om nödvändigheten av en ny regering motiverades med att Draghi skulle vara en mer kompetent och trovärdig förvaltare av resurserna från EU:s återhämtningsfond, har Draghi-regeringens ytterst brokiga karaktär visat sig utgöra ett oöverstigligt hinder. Bland annat på grund av Draghis bristande politiska förmåga: trots vad en särskilt i Italien utbredd teknokratisk propaganda säger – att kunna styra ECB är ingen kvalifikation för att kunna styra en regeringskoalition.

Melonis stora ansträngningar att utmåla sig som 100 % pålitlig i förhållande till EU och Nato är kanske ett sätt att framhäva att hennes kommande regering, just därför att den är mer sammanhängande till sin natur, har bättre förmåga att förvalta återhämtningsfondens resurser. Säkert har Draghi och Meloni redan diskuterat saken mer än utförligt för flera veckor sedan.

En ytterst viktig hjärtefråga för varje nationalpopulistiskt parti är självklart också invandringspolitiken. Till exempel deklarerar Meloni att hon ska övertala EU att genomföra en ”blockad” i syfte att förhindra att flyktingar och irreguljära migranter försöker segla över Medelhavet. Hon understryker att det ska ske genom ett europeiskt samarbete. Det låter

drastiskt, men idén med det är inte mer extrem än vad vissa nordiska socialdemokrater föreslår, d.v.s. att upprätta mottagningscenter i ”närområdena”. Skillnaden mellan de två projekten är att danska socialdemokrater siktar på att centren i närområdena ska bli flyktingarnas slutstation (ingen av dem ska kunna migrera därifrån till Danmark). Melonis projekt ska däremot använda mottagningscentren för att välja ut dem som är

[2] Cise, Luiss Universitet, https://cise.luiss.it/cise/2022/09/09/cosa-vogliono-gli-elettori/. Cise påvisar i övrigt, i likhet med Max Planck-institutet (se nedan), att det också finns en klar värderingspolitiskt progressiv majoritet i Italien.

berättigade till asylstatus, för att därefter tillåta dem att resa till Italien/EU.

Melonis och postfascismens historiska strategi att ”varken förneka eller återupprätta” fascismen bygger av allt att döma på följande grundsyn: vår och de senaste 80 årens historiska sammanhang är *inte* fascismens, utan en annan högers tid. Man får lust att citera den danske konservative statsministern (1982–1992) Poul Schlüter, som 1973 deklarerade: ”Jag är inte så konservativ att det gör något.” Giorgia Meloni upprepar både implicit och explicit ”Jag är inte så mycket fascist att det gör något”. Oavsett hur oacceptabla jag personligen tycker att hennes uttalanden är, finns all möjlig anledning att tro att Italiens nära framtid kommer att bli ännu en form av europeisk radikaliserad konservatism.

Hur stor är då sannolikheten att denna ”den radikaliserade konservatismens tid” utvecklar sig i Orbáns riktning i Italien? Extremt liten, av flera orsaker. Låt oss först fokusera på de ekonomiska aspekterna.

Orbáns grepp om det ungerska samhället är såvitt jag vet starkt baserat på den ansenliga ström av EU-medel Ungern kan räkna med. Orbán kan använda den på ett sådant sätt att hans regim tillfredsställer tillräckligt stora samhällsgrupper, samtidigt som den förvaltas av en klick bestående av mycket trofasta vänner och medlöpare.

Italien är däremot nettobidragsgivare till EU:s budget, en omständighet som EU:s återhämtningsfond över huvud taget inte kan ändra, då Italien (i motsats till vad man vanligen tror i Norden) är förpliktat att betala tillbaka nästan alla de EU-pengar man mottar under den närmaste framtiden. Italien är också mycket (för mycket) beroende av att ECB fortsätter sina uppköpsprogram av italienska statsobligationer. Italien och särskilt Norditaliens industri är dessutom 100 % sammanvävd med tysk industri (inte med den obetydliga ungerska eller den likaså blygsamma ryska eller polska industrin). Detta gäller särskilt de regioner (Lombardiet och Veneto) där Lega och nu också FdI har sina mest avgörande och oumbärliga maktcentrum. Man kan tillägga att Östeuropas ”demokratur” har haft framgång bl.a. med att ”normalisera” rättsväsendet, en målsättning som Berlusconi (en betydligt mäktigare figur än Meloni) inte alls lyckades förverkliga i Italien.

Ekonomiska och institutionella strukturer är naturligtvis en avgörande, troligen den mest avgörande, faktorn över huvud taget, på gott och ont. Nämnda ekonomiska strukturer är nämligen också orsaken till att det har varit så besvärligt att uppnå en åtminstone

acceptabel politisk stabilisering sedan 2008, d.v.s. sedan världskrisen och dess varaktiga effekter. Trots att man från 2008 till 2011 hade Berlusconi, d.v.s. en extremt rik mediemogul, som obestridd regeringschef. Hur sannolikt är det då att en Meloni-ledd högerkoalition ska kunna säkra en långvarig radikalt konservativ ekonomisk stabilisering den här gången? Hur kommer Melonomics till exempel att se ut?[3] Bortsett från några lovvärda intentioner som att ”främja en övergång till en mer ekologisk ekonomi” och ”använda offentliga resurser på ett mer effektivt sätt”, verkar resten av Melonis föreslagna åtgärder vara högst kompatibla med det som vi har sett genomföras de senaste årtiondena i EU och Italien. Man kommer att försöka sänka skatterna för företagen, medan däremot möjligheten att införa en så kallad ”platt skatt” (en av Salvinis hjärtefrågor) inte verkar realistisk, vare sig ekonomiskt eller konstitutionellt. En platt skatt är för övrigt långt ifrån Melonis egen hjärtefråga. En Meloni-regering kommer snarare försöka stötta företagen med olika former av statsstöd, som dock inte tycks ingå i en sammanhängande strategi till förmån för till exempel innovativa teknologier. I stället fokuserar Melonis ekonomiska program på ”turism” samt en tämligen stereotyp tro på landets ”kreativa hantverk” och kvalitativa livsmedel. Förmodligen kommer Melonis ekonomiska politik också verka i en mer ”interventionistisk” riktning när det gäller ”strategiska” företag som till exempel det nationella flygbolaget (Alitalia, nu Ita), eller telekomnätverket, som hon vill hålla under italiensk kontroll genom att använda tillgångar från den stora offentliga Cassa Depositi e Prestiti.

I övrigt har Meloni länge utmärkt sig genom att otvetydigt förespråka balans och konsolidering i offentliga finanser (i motsats till Salvini och M5S). Detta kommer hon förmodligen i fortsättningen säkra genom att avskaffa den nyligen införda ”medborgarlönen” samt möjligtvis (men mindre drastiskt genomfört) minska det redan blygsamma antalet offentliganställda (13 % av arbetsmarknaden jämfört med 18 % i EU). Det kommer som man kan se att röra sig om en skattepolitisk och ekonomisk konservatism, som långt ifrån kommer att utmana Italiens medlemskap i eurozonen: Meloni har nämligen redan för länge sedan (2014) reviderat sina kritiska synpunkter på det. Hon förespråkar nu euron och en ”konfederalistisk institutionell uppbyggnad” av EU, med fullständig anslutning till EU. Hon lovar dock, utan närmare beskrivning, att ta till vara landets intressen i högre grad än vad som hittills gjorts. Den sistnämnda relativt

[3] S. Gasperin, Melonomics, (https://www.almendron.com/tribuna/melonomics/)

ospecifika hjärtefrågan är emellertid tillräcklig för att signalera en skillnad i förhållande till exempelvis PD:s ofta okritiska EU-vänliga ståndpunkter (”Draghi-agendan” som politiskt och ekonomiskt program), som nästan resulterar i en ”EU-ideologi” med begränsad dragningskraft i nutidens Italien och Europa.

Under normala omständigheter kommer Melonis ekonomiska politik därmed att utmärkas av en övervägande, ja nästan fullständig, kontinuitet med de senaste årtiondenas politik, samt med landets ekonomiska etablissemang. Det är därför ingen överraskning att Meloni nyligen blev varmt emottagen vid årsmötet i Cernobbio, där Italiens mest framträdande arbetsgivare samlas varje år.

Man kan tycka vad man vill om ”Melonomics”, men det ser inte ut som att det kommer att kunna skapa ett mer varaktigt stöd hos väljarna än andra (Berlusconi, M5S, PD, Lega) tidigare har åtnjutit. Naturligtvis ska man också tänka på att Melonis parti för närvarande verkar vara mycket mer enigt och kompakt än de andra har varit. I synnerhet mer ideologiskt och organisatoriskt enigt än M5S under dess första tio år. Det är nämligen först nu som M5S har förmått samla sig kring en strategiskt gynnsam fördelningspolitiskt progressiv identitet. Precis det man saknade i Italiens politiska system. Denna nya ”progressiva populism” kan bara bli starkare, om Meloni gör allvar av att avskaffa den ovan nämnda ”medborgarlönen”, i realiteten en sorts relativt måttligt (upp till 700 euro i månaden) och tämligen villkorat kontantstöd till arbetslösa och obemedlade medborgare som helt saknar arbetsförmåga.

Italiens höger har i övrigt alltid utmärkt sig för att tro på ett system baserat på direkta presidentval (i nuvarande system är det parlamentet och regionerna som väljer presidenten). Valsegern har inte säkrat den parlamentariska majoritet på 66 % som skulle kunna ge hennes regering möjlighet att ändra författningen utan att först utlysa folkomröstning. Matteo Renzis likartade förslag från 2016 visar att om regeringens popularitet dalar (vilket givet de sociala omständigheterna i stort sett alltid sker), blir det enormt svårt att övertala väljarna att gå med på de föreslagna författningsändringarna. Å andra sidan kan projektet ha en viss objektiv styrka i att presidentämbetet de senaste årtiondena allt oftare utövat en tilltagande makt gentemot parlamentet och dess konstitutionella befogenheter. Det kan därför ligga nära till hands att tycka, även för personer som inte tillhör högern, att ett folkvalt presidentämbete skulle vara mer tidsenligt och paradoxalt nog mer i författningens anda. En reform skulle till exempel kunna

underlättas av en kompromiss kring en ”österrikisk” eller ”finsk” lösning, d.v.s. ett presidentämbete som inte samtidigt utövar statsministerrollen (som i Frankrike eller USA).

HISTORISK BAKGRUND

Renzis valreform från 2017, vilken (som poängteras ovan) gav Meloni en parlamentarisk majoritet utan att hon hade uppnått majoritet bland väljarna, är paradoxalt men inte överraskande nog en typisk konsekvens av PD-politik i Matteo Renzis mer nyliberala version. Den genomfördes i tron att PD nu utan besvär skulle kunna framstå som den enda trovärdiga och valbara lösningen för en tillräcklig stor minoritet påstått ”nöjda” väljare. En lösning i stil med Macrons strategi i Frankrike, där vallagens mekanismer, snarare än en folkrörelseidentitet i en parlamentarisk regim, säkrar en majoritet i mandat. Tanken bakom reformen var alltså ännu än förfelad idé om att man på institutionell och teknokratisk väg kan uppnå en stabilisering, oavsett hur stort lidande en prekariserande ekonomi kan utsätta samhället för. PD har alltså på denna och andra väsentliga punkter gått emot både andan och bokstaven i ”grundlagen född i den antifascistiska motståndskampen”. Därför har trovärdigheten i partiets annars ofta anförda ”konstitutionella antifascism” allvarligt försvagats. Kombinationen av dessa förfelade strategier och politiska kulturer har fungerat som förutsättning för först M5S och sedan Melonis vinst. Men för att bedöma om Melonis nya koalition har möjlighet att sitta en längre tid än alla andra har gjort sedan 1994 måste man undersöka de grundläggande tendenserna under de senaste årtiondena.

En del ser valresultatet från 25 september som en bekräftelse av att högern nu kan ta makten för en längre tid, eftersom ovanligt motbjudande sorters högerpartier är praktiskt taget accepterade i Italien. Det följande kommer dock att visa att även om mitten-högerkulturer har stadigt fotfäste, till exempel i en produktion baserad på ovanligt många små och medelstora företag, har högerns grepp om landets väljare aldrig förmått vare sig stärkas markant eller resultera i långvarigare regeringar.

Låt oss till exempel titta på hur mycket högerns väljarstöd har varierat under de senaste 30 åren.

Mitten-högerpartierna före ”Berlusconis tid” (alltså DC, Lega, Pri, den dåvarande postfascistiska rörelsen MSI och PLI) fick 1992 sammanlagt 20 140 344 röster, med ett valdeltagande på över

87 %.[4] *Uppskattningen är försiktig*, och man måste också komma ihåg att sedan 1994 har en del kristdemokratiska väljare röstat mitten-vänster (Romano Prodis relativt progressiva katolska tradition) medan en del väljare som fram till 1992 röstat socialdemokratiskt började rösta på mitten-högern. *Detta är dock relativt likgiltigt, eftersom det är högerns långsiktiga attraktionskraft vi är intresserade av.*

År 1994 kommer Berlusconi in på banan med alla sina enorma tillgångar, och resultatet blir 17 005 011 röster, med ett valdeltagande på 86,31 %.

År 1996 var mittenkoalitionen, som fortfarande var närvarande 1994, helt borta, och bara mitten-höger- och mitten-vänsterblocken ställer upp mot varandra. Dessutom börjar valdeltagandet att sjunka betydligt (82,88 %). Mitten-högerpartierna får sammanlagt 19 887 908 röster.[5] Högern förlorar valet 1996 efter att ha vunnit 1994.[6]

År 2001 återfår Berlusconis koalition makten med 18 260 977 röster, valdeltagandet faller ytterligare till 81,38 %. År 2006 förlorar högern valet med 19 002 598 röster, med ett något stigande valdeltagande på 83,62 %. År 2008 vinner Berlusconi för sista gången som högerns ledare med 17 064 506 röster och ett valdeltagande på 80,51 %.

Därefter dalar samtliga siffror mycket markant: År 2013 förlorar högern valet, den får 9 923 600 röster, valdeltagandet är 75,20 %. För första gången kommer M5S in i parlamentet med 25,56 %. Fem olika koalitioner ställer upp och fyra av dem får mandat. Slutligen har vi 2018 med 12 152 345 röster till mitten-högerkoalitionen, plus ytterligare cirka en halv miljon fördelade mellan andra radikala vallistor, med ett valdeltagande på 72,94 %. M5S får sitt stora genombrott 2018 med över 10 732 066 röster (över 32 %). Mitten-högerpartierna agerar inte som ett samlat block under den senaste, ovanligt instabila mandatperioden: FI och Lega deltar i en eller två regeringar, medan Melonis FdI förblir i opposition mandatperioden ut.

Vilka slutsatser kan vi dra? Trots Berlusconis enorma mediemakt och trots att socialdemokraterna och mitten-vänsterpartierna genomgår en markant försvagning i samtliga

[4] Eligendo, https://elezionistorico.interno.gov.it/index.php?tpel=C&dtel=05/04/1992&es0=S&tpa=I&lev0=0&levsut0=0&ms=S&tpe=A

[5] Högerpartier som inte är med i Berlusconis koalition är i regel inräknade.

[6] Lega är inte en del av koalitionen den här gången, men är inräknat i mitten-höger-röster när det gäller deras sammanlagda röster.

västliga demokratier, stärks högerns grepp om Italiens väljare inte alls under de senaste 30 åren ”med radikaliserad konservatism”.

De grundläggande tendenserna i italiensk politik är dessutom att varje gång (1996, 2006, 2013) Berlusconi-koalitionen som sådan har haft regeringsmakten har de förlorat nästa val. Detsamma (2001, 2008, 2018) gällde för mitten-vänstern. Tendensen tycks vara oförändrad de senaste fem åren: Det parti som konstant har varit i opposition i förhållande till de senaste regeringarna, det högerorienterade FdI, leder mitten-högerkoalitionen till seger. I synnerhet de partier som har identifierat sig med Draghi-regeringen (PD först och främst, men också FI, Lega o.s.v.) får ett dåligt resultat. M5S, som har stött Draghi, men senare har intagit en kritisk position, får ett långt bättre resultat än förväntat, och ser ut att spela en viktig roll för framtidens progressiva och vänsterorienterade. Tendenserna under de senaste 30 åren, och i tilltagande grad de senaste 14 åren, signalerar en uppenbar grundläggande otillfredsställelse hos italienska väljare (som jag återkommer till nedan), men det finns inga belägg för att hävda att Italien någonsin har varit en (av Berlusconi) hjärntvättad demokrati, eller utmärks av en utdöende pluralism. Åren sedan 2011 bekräftar däremot närvaron av en närmast okuvlig, tilltagande italiensk pluralism: De två koalitionerna (mitten-höger och mitten-vänster) som från 1994 till 2011 turades om att styra landet har sedan genomgått stora kriser och förändringar. Inom mitten-högerkoalitionen är Berlusconi och hans parti (trots sina enorma tillgångar) nu hänvisade till rollen som andrarangsaktör (cirka 8 %). Demokratiska partiet PD (trots den massiva uppbackning det åtnjuter i andra mainstreammedier ägda av den elitistiska delen av landets storkapital) stagnerar och har spelat ut sin samlande roll i mitten-vänstern.

De progressiva ”nypopulisterna” i Femstjärnerörelsen (M5S) och deras genombrott (25 % av rösterna 2013, 32 % 2018, och nu efter en tämligen konfliktfylld tid över 15 %, varje gång med samtliga medier och maktcentrum emot sig) är det största beviset på att italienarnas (liksom andra västeuropéers) otillfredsställelse tenderar att straffa sittande regeringar och etablerade partier som gör dem besvikna. *Tendensen till att ge segern till ”allsmäktiga problemlösare” är däremot helt frånvarande. Även om man ser på Berlusconis effekt på italiensk politik, kan man bara dra slutsatsen att han har lyckats hålla mitten-högerväljarna samlade efter det stora kristdemokratiska partiets död (1993). I grunden är högerns styrka under de senaste 30 åren antingen oförändrad eller försvagad. Demokratins kvalitet är kraftigt försämrad, men detta beror på helt*

andra saker, som vi ska peka på senare. Styrkan i italiensk pluralism bekräftas naturligtvis av Freedom House, enligt vilka den tillhör de mest solida, trots partiernas sjunkande kvalitet.7

Bristen på framgång med att hitta ett stabilt alternativ kan förklaras utan att man faller för antropologiska floskler om italienarnas ombytlighet. De frekventa regeringsbytena mellan 1948 och 1992 ska nämligen inte ses som mycket mer än regeringsombildningar inom mycket stabila, långvariga koalitioner med stora stabila partier och mycket traditionsrika, mångtaliga folkrörelser.

Det är först på 1990-talet som det sker avgörande förändringar – som också skandinaviska politiska system har upplevt: nya partier med kort livslängd, som bidrar till instabila och komplexa koalitioner, nationalpopulismens tilltagande inflytande, politikerleda och demokratins fallande popularitet. Ett fenomen som i ännu högre grad plågar Italien.

De viktigaste faktorerna kan hittas i att försämringarna i välfärds- och arbetsmarknadsrättigheterna, som utan tvekan också har skett i Skandinavien, har varit mer dramatiska och mer genomgripande strukturella. Italien är det enda europeiska landet där lönerna sedan 1990 inte bara har haft en begränsad tillväxt, utan en direkt minskning på 3 %.[8] Det har följande orsaker:

- Arbetsmarknadsreformerna var förmodligen de mest prekariserande över huvud taget i EU.[9] När prekariseringsprocessen började var Italien också längre än Skandinavien ifrån att ha etablerat ett skyddsnät under arbetsmarknaden, som skulle kunna förhindra att konkurrens och produktion skedde genom utnyttjande av löntagare snarare än innovation och kunskap. I denna nyliberala förvandling har skillnaden mellan mitten-höger och mitten-vänster varit minimal i de allra flestas ögon.
- Det har förhindrat ett tillräckligt antal kunskapsbaserade arbetsplatser som det tidigare var de stora statsägda företagens uppgift att investera i, särskilt med tanke på den genomsnittligt begränsade storleken på de italienska

7 (https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores)
8 Bearbetning baserad på OECD-data: https://www.openpolis.it/rassegnastampa/i-salari-medi-in-europa-e-in-italia/
9 Simonazzi A., 2021, Dignità del lavoro e piena occupazione, *Moneta e Credito*, vol. 74 n. 293; Conte V., 31 Marzo 2022, Il record di lavoratori precari nell'Italia con i prezzi alle stelle, *La Repubblica*,https://www.repubblica.it/economia/2022/03/31/news/il_record_di_lavoratori_precari_nellitalia_con_i_prezzi_alle_stelle-343626150/),

små- och mellanstora företagen. Dessvärre har EU:s mycket lite Italien-vänliga regler betytt att stora statsägda företag i stor utsträckning har privatiserats, till stor skada för ekonomins konkurrenskraft och arbetsmarknadens kvalitet och lönenivå (samt för möjligheten att minska statsskulden).[10]

- Den tredje beståndsdelen i den socioekonomiska fälla som landet är fångat i är det speciella sätt på vilket landets viktigaste industridistrikt är sammanvävda med tysk industri. Den sistnämnda fungerar som bekant genom att framställa kvalitetsvaror, vars beståndsdelar ofta produceras i områden i såväl Tyskland som EU där lönekostnaderna är genomsnittligt lägre.[11] Fastän de italienska underleverantörerna mestadels producerar hög kvalitet, tvingar det nordöstra Italien att hålla lönerna mycket låga. Detta görs bl.a. genom att de själva anlitar underleverantörer bland ännu mer prekariserade, lågavlönade arbetare, ofta i den informella delen av arbetsmarknaden. Särskilt med tanke på att ”golvet” under arbetsmarknaden aldrig har gjorts färdigt, och därefter har monterats ner, innebär det en ond spiral utan slut.

Men låt oss nu fokusera på några av de politiska konsekvenser den ovanstående socioekonomiska ordningen har:

- Demokratiska partiet (PD) saknar fullständigt trovärdighet som arbetarparti och som folkrörelse över huvud taget. Även om PD ofta kallas ”socialdemokratiskt” i nordiska medier, liknar dess sociala sammansättning snarare ett svagt progressivt borgerligt parti, som för det mesta fungerar som stödparti till upprepade teknokratiska regeringar.[12] I det senaste valet fick PD 22,7 % bland de mest välbeställda socialgrupperna, och 8,1 % bland de sämst ställda.[13] Långt mer Macron än ett (redan försvagat) nordiskt S (SAP fick 11 september trots allt mycket större

[10] L. Baccaro, M. D’Antoni, “Has the “External Constraint” Contributed to Italy’s Stagnation? A Critical Event Analysis”, MPIfG Discussion Paper 20/9, 2020; S. Gasperin, Lessons from the past for 21st century systems of stateowned enterprises: The case of Italy’s IRI in the 1930s, UCL Institute for Innovation and Public Purpose, University College London, United Kingdom)

[11] Poul Scheuer, *Reformerne der ændrede Tyskland! forbillede eller skræmmeeksempel?*, Gyldendal, 2016

[12] Capitalismi e democrazie, a cura di C. Trigilia, Mulino 2020, ss. 417-434.

13 Ixé, osservatorio politico, elezioni Politiche 25 settembre 2022, analisi del voto, s. 12.

stöd än italienska PD bland arbetslösa. S fpr cirka 30 % av rösterna bland dessa grupperingar.[14]

- För det andra lobbar nordöstregionerna, d.v.s. Legas Lombardiet, Veneto och Friuli, samt det röda Emilia-Romagna, nu för en grundlagsreform, som har som syfte att de ska kunna behålla en större andel av sin skatteuppbörd. Tanken är att de på det sättet kan transferera mindre mängder pengar till andra, fattigare regioner, för att därmed hålla den lokala beskattningen lägre och göra de relativt låga löner som betalas i företagen, och är en del av den tysk-italienska tillverkningssektorn, mer uthärdliga. På bekostnad av resten av landet. Också i det här fallet är skillnaden mellan PD och Legas mer nyliberala fraktion knappt synlig. Det ovanstående förklarar också varför M5S konstant är de största i landets mer sydliga delar.
- För det tredje, att varje strävan efter mer jämlikhet och social rörlighet för många förefaller hopplös. Detta leder till en utbredning av antingen protest/antielitistisk populism (M5S, särskilt i deras nuvarande ”vänsterinriktade” version, eller Podemos i Spanien) eller nationalpopulism. Det sistnämnda har ofta framgång med att (implicit eller uttryckligt) rättfärdiggöra att förutsatt att man inte kan göra något åt tilltagande ojämlikhet och bristande social rörlighet, måste man nöja sig med ”beskydd” mot nya ”hot”. *A culture of looking sideways* har man betecknat det:[15] Det betyder med andra ord att man överger att se uppåt eller framåt, och nöjer sig med att man inte ”blir omkörd” socialt (särskilt av ny- eller uppkomlingar). Eller, som oftast är fallet, man avstår från att rösta: I det senaste valet var 28,4 % av de välbeställda soffliggare, mot 53 % av de sämst ställda.[16]

14 https://www.dagensarena.se/innehall/sd-storst-bland-arbetslosa-handlar-om-grupper-som-fatt-det-samre

15 M. Savage, *Class Analysis and Social Transformation*, Open University Press 2000

16 Ixé, osservatorio politico, elezioni Politiche 25 settembre 2022, analisi del voto, s. 12.

HÖGERNS NUVARANDE STYRKA

Även om det postfascistiska Fratelli d'Italia (FdI) som största parti (för första gången i den italienska republikens historia) kommer att leda mitten-högerkoalitionen, är rädslan för någon egentlig ”fascistisk” fara missvisande. Som delvis redan anförts måste förklaringarna till denna högerseger hittas någon annanstans.

Fascismens tid var bland annat kolonialismens och imperialismens mest akuta och kritiska följd efter första världskriget, alltså precis imperialismens höjdpunkt. Fascismen byggde bland annat vidare på kolonialismens medfödda rasism, som vissa länder (Italien och Tyskland bl.a.), som var missnöjda med krigets utfall, bearbetade i en ny riktning. De ”vita raserna” skulle inte bara hävda sin överlägsenhet i det globala syd, utan också inse att kampen mellan raserna, nu det avgörande slaget mellan de vita raserna, var historiens drivkraft. De mest överlägsna raserna (den tyska och den latinska) skulle nämligen dominera resten av världen.

Nationalpopulismen och vår tids radikaliserade borgerliga nationalkonservatism är emellertid inte en offensiv, utan en defensiv nationalism. Vår tid är den ”radikaliserade konservatismens” och nationalpopulismens tid. Nypopulismen är en förgiftad biverkning av vår nutida demokrati, och är faktiskt en beståndsdel av demokratin. Särskilt när det går värst (dock inte nödvändigtvis som det populistiska genombrottet i 1970-talets Danmark och Norge påvisar).

Fascism kännetecknas alltså av aggressiv (rättare: rasistisk aggressiv) nationalism och politiskt våld i syfte att avskaffa demokratin (eller liberalismen). För närvarande utförs dock påfallande lite politiskt våld i Italien, ett land som annars har upplevt detta både på 1920-talet och på 1970-talet (dock vid den senare tidpunkten som konsekvens av kallakrigsmanövrer som ”spänningsstrategin”, och betydligt mindre än i till exempel Spanien eller Storbritannien). Italien är ett påfallande lite våldsamt land på det hela taget. Mordtalen är bland de allra lägsta i Europa och världen (lägre än i Skandinavien). Det gäller också dödligt våld i nära relationer, ett särskilt frånstötande brott som annars kan knytas till efterbliven (fascistisk?) manschauvinism.[17]

Är italienarna så särskilt rasistiska eller främlingsfientliga? Enligt Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE)

17 https://www.lavoce.info/archives/48363/assassini-di-genere/

begicks det 1111 ”hatbrott” i Italien (med 60 miljoner invånare) år 2020, varav 848 var av rasistisk karaktär och 71 mot hbtq-personer. I Österrike (9 miljoner invånare) begicks 156 rasistiska brott riktade mot offer med olika bakgrunder. I Danmark begicks 526 brott av rasistisk art, och 79 hbtq-relaterade (5,6 miljoner). I Sverige (10 miljoner) 2020 brott av rasistisk art, samt 314 hbtq-relaterade. I Tyskland (82 miljoner) registrerades 12 925 rasistiska brott, samt 571 hbtq-relaterade. För Italiens och Tysklands vidkommande är brotten också uppdelade efter brottstyp: I Italien är de långt flesta rasismrelaterade brotten klassificerade som ”incitement to violence” (343), medan 151 innebar fysiskt överfall. Fysiskt våld sker alltså som regel inte oftare i Italien. Också i förhållande till andra länder (Frankrike, Nederländerna, Storbritannien etc.) är Italiens siffror som regel bättre/mycket bättre.[18]

Är italienarna så särskilt värdekonservativa? Som Max Planck-institutets forskning påvisar är 87 % av de italienska väljarna anhängare av fri abort (lagligt i Italien sedan 1978, och bekräftat genom folkomröstning 1981 med cirka 70 % mot 30 %). Så gott som 84 % av mitten-högerväljarna är av samma åsikt. Angående samkönade äktenskap är endast 13 % emot, och endast 27 % av mitten-högerväljarna.[19] Det ser inte ut som en Orbán-regim (för att inte tala om en Mussolini-regim) i Italien är alldeles runt hörnet. FdI:s ledare Giorgia Meloni tycks dessutom vara klar över att landet är betydligt mer sekulariserat än till exempel USA.[20] Det mest sannolika är nog att hon kommer att försöka lagstifta i riktning av att det blir lättare för kvinnor som överväger att genomföra en abort att behålla barnet.

Annan viktig forskning som systematiskt och mycket detaljerat undersöker italienarnas identitetsrelaterade värderingar delar in Italiens befolkning i följande sektorer: ”Hostile Nationalists” utgör 7 % av befolkningen medan ”Cultural Defenders” utgör 17 %. På den motsatta sidan av värderingsspektrumet utgör ”Italian Cosmopolitans” 19 % och ”Catholic Humanitarians” 16 %. Utöver dessa grupperingar har vi (någorlunda i mitten) ”Disengaged Moderates” (19 %), ”Left Behind” (alltså personer som uppfattar sig själva som varande socialt och ekonomiskt försummade: 17 %) och ”Security Concerned” (som fakta till trots uppfattar kriminalitet

18 https://hatecrime.osce.org/italy

19 (https://www.ilfattoquotidiano.it/in-edicola/articoli/2022/08/30/meloni-ha-cannibalizz-ato-lelettorato-leghista/6784718/)

20 (https://www.ilfattoquotidiano.it/2022/06/25/aborto-meloni-gli-usa-non-vanno-paragonati-allitalia-noi-siamo-per-la-prevenzione-conte-non-permetteremo-un-ritorno-al-passato/6639906/

som ett allvarligt problem: 12 %). Även om en del av de två sistnämnda grupperingarna förmodligen kommer att tendera till att rösta på nationalpopulisterna, är deras åsikter faktiskt mer blandade än man omedelbart skulle tro: ”5% of Security Concerned and 23% of Left Behind “strongly agree” that they are worried about rising levels of racism and discrimination, compared with only 9 and 10% of the Hostile Nationalists and Cultural Defenders respectively.” Dessutom är ”Security Concerned” ”…evenly divided on the question of whether migrants generally make efforts to integrate into Italian society (41% agree, 41% disagree, 15% are undecided)”. Angående ”Disengaged Moderates” framgår det att: “their distrust of the system makes them skeptical of immigration even though they empathise with migrants”. Undersökningen sammanfattar begripligt: “despite increasing public concern about migration policy, most Italians reject extremist attitudes towards migrants. A large majority support the principle of asylum for those in need, and their sense of responsibility to people seeking protection from war, conflict and persecution remains strong. Italians regard hospitality and welcoming people as fundamental traits of Italian society. Nevertheless, there is deep apprehension about Italy’s ability to successfully manage migration and little confidence in the government and the country’s economic prospects.”[21] Allt pekar alltså mot att opinionen som högerpartierna för närvarande gynnas av bottnar i en social och politisk ångest, som dock för det mesta inte alls lutar åt en extremistisk nationalism eller rasism, och inte alls verkar kompatibel med en ”demokratur”.

Som det också åter framgår av Max Planck-institutets undersökning: a) *den stora majoriteten av FdI:s popularitet beror på opinions- eller röstförskjutningar inom själva högern mellan Lega och FdI* (som dessutom sannolikt kommer att skapa stora problem internt i koalitionen); b) ”i åratal har parlamentsvalen gett segern till aktörer som mer eller mindre trovärdigt kunde framstå som ett alternativ till status quo. För närvarande (som fallet nyss har varit för Matteo Renzi och M5S) är det FdI som koras som ’det nya’, i kraft av att ha varit i opposition mot de senaste tre regeringarna.”[22]

Konsekvensen är omvänt att PD, som regelmässigt stödjer alla sorters och oftast samtliga ”teknokratiska” regeringar, i ständigt högre grad beskrivs som en ”status quo”-, mitteninriktad

---

21 More in Common, *Attitudes towards National Identity, Immigration and Refugees in Italy,* www.moreincommon.com, 2018

22 https://www.ilfattoquotidiano.it/in-edicola/articoli/2022/08/30/meloni-ha-cannibalizz-ato-lelettorato-leghista/6784718/

institutionell aktör, snarare än som en egentlig folkrörelse som socialdemokratin i Norden trots allt fortfarande är. Ju fler kriser som uppstår, desto mer framgår PD således som ett hinder för en förnyande och gräsrotsbaserad mitten-vänster. Även om delar av dess ledning kommer från kommunistpartiet eller socialistiska ideal, är detta givetvis långt ifrån tillräckligt i sig självt. Därför är PD, genom sin identitet, på gott och ont oförmöget att närma sig en dagordning (som till exempel S i Danmark, eller Venstre, Konservative och andra ”gamla partier”) för att ta utrymme från de ”riktigt fula” högerpartierna. En liknande strategi tycks för resten också göra sig gällande i svenska S, att döma av minister Ygemans positiva uttalande om ett ”danskt ghettopaket”.[23]

PD uppfattas dessutom fördelningspolitiskt som nästan identiskt med Mario Draghi. Mette Frederiksens framgångsrika strategi bestod däremot av två berömda ”folkvänliga” steg: en mycket bestämd invandringspolitisk ”åtstramningspolitik”, som inte har ändrat något i förhållande till vad Inger Støjberg hade genomfört, och (minst) ett fördelningspolitiskt steg till vänster (så kallad Arnepension för utslitna arbetare). Mycket tyder på att Italiens arbetsmarknad är i ett så kritiskt tillstånd att det förhoppningsvis skulle räcka med ett par fördelningspolitiska steg åt vänster.

AVSLUTANDE BETRAKTELSER

Denna period i Västeuropa och Italien är alltså inte den aggressiva nationalismens, utan nationalpopulismens tid. Alltså en instabil och defensiv politik, inte en diktatoriskt stabiliserad makt med ideologiskt expansiva strategier. Även om nationalpopulismen delvis innebär att man betraktar egna samhällssystem och värderingar som ”överlägsna”, är det ytterst tveksamt om detta är mer utbrett i Italien än i Norden. Flera element i nyliberalismen bidrar också till denna känsla av ”överlägsenhet”.[24]
Trots mitt orubbliga motstånd mot nationalpopulism och FdI, bekräftar de talrika fakta vi har pekat på ovan att ingen jämförelsevis sett mer rabiat radikalism råder i Italien än någon annanstans i EU eller USA (ofta snarare tvärtom). Det är bland annat därför omöjligt att övertyga de italienare som röstade på FdI 2022 om att de är fascister och/eller att fascismen kommer (även om FdI dessvärre har eller har haft fascistiska rötter). Låt mig därför citera Emilio Gentile, antagligen världens ledande

23 https://www.dn.se/sverige/ygeman-max-halften-med-utomnordisk-bakgrund-i-utsatta-bostadsomraden/
24 J. Whyte, *The Morals of the Market: Human Rights and the Rise of Neoliberalism*, 2019

fascismexpert: ”Teorin om fascismens eviga återkomst kan gynna en fascination för fascismen i yngre generationer … att beskriva ett historiskt fenomen som evigt leder till djupa förvrängningar i historievetenskapen. I verkligheten beror tesen om fascismens eviga återkomst på analogier som normalt leder till en förfalskning av historievetenskapen.”[25]

Även om fascismen inte alls är på frammarsch, så är antifascism som obligatoriskt gemensam princip paradoxalt nog på reträtt. Den utbredda antifascismen hade (med stor framgång) en gång till syfte i både Sverige och Italien att förhindra att ett parti som SD eller FdI över huvud taget skulle utöva ett brett inflytande.

FdI:s och Melonis relation till fascism (”varken förnekande eller återupprättande”) syftar till att jämställa det fascistiska förflutna med andra ideologier (vanligen kommunismen), som trots sina totalitära arv länge har ansetts trovärdigt demokratiska, och under lång tid relativt oproblematiskt styrt regioner, ingått i regeringsallianser och (i varje fall i Italien) också haft statsministrar (Massimo D’Alema). Melonis syfte är kort sagt att slutgiltigt bli en normal beståndsdel i ”radikaliserad konservatism”, den tendens som nu för tiden kännetecknar såväl gamla liberalkonservativa som nya mitten-högerpartier.[26]

På den tiden då socialist- och kommunistpartierna fick upp till 80 % av rösterna i storstädernas förorter skulle Melonis strategi ha haft mycket marginella effekter. Som Emilio Gentile än en gång understryker, var denna antifascismens hegemoni dock grundad i att ”den antifascistiska grundlagen med rötter i motståndsrörelsen” uttryckligen förpliktade demokratin att kämpa mot ojämlikheten, och att särskilt arbetarsidan i årtionden kunde konstatera att detta påbud i stor utsträckning infriades. Antifascismens nuvarande svaghet beror emellertid på en grundläggande förändring: Mitten-vänsterpartierna (mest typiskt PD) uppfattas inte alls (och i ännu mindre grad än S i Norden) längre som de som ”avlägsnar de hinder av social och ekonomisk art som begränsar människans fulla utveckling och alla arbetares fulla deltagande i landets politiska, ekonomiska och sociala styre” (paragraf 3 i Italiens författning).[27] De uppfattas allt oftare som de som först försummar samhällets utkant och därefter, när ett val utlyses, i antifascismens namn varnar för att bli soffliggare (en ny och växande tendens i Italien), eller att ”proteströsta” på ”populisterna” eller ”fascisterna”. Även om det inte alls finns belägg för att hävda att FdI:s förmodligen

25 E. Gentile, *Chi è fascista*, 2019, s. 6

26 N. Strobl, *Radikaliserad konservatism*, 2022

27 https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/COST_INGLESE.pdf

tillfälliga popularitet är resultatet av en pyrande fascism, är det emellertid inget tvivel om att mitten-vänsterns ”valkampanjsantifascism” har en hopplöst skadlig effekt på landets stolta och heroiska antifascistiska traditioner. Vägen är därmed banad för att Meloni och FdI uppnår sitt historiska mål att bli en ledande organisation i EU:s radikaliserade konservatism. Partiets starka Nato- och Ukrainavänliga position kommer säkert också vara en hjälp på vägen. Däremot är en utveckling av italiensk demokrati i ”polsk” riktning osannolik, givet landets betydligt djupare sekularisering och otvetydigt långt starkare pluralistiska kännetecken. Italien kan dock ha fått ett ”polskt” partisystem efter parlamentsvalet i den meningen att ingen egentlig arbetar- och folkrörelse intar någon viktig organiserad form, samtidigt som nationalpopulistiska koalitioner duellerar med svagt progressiva, mitteninriktade och ofta teknokratiska allianser. Ett sådant politiskt system skulle förstärka snarare än motverka den italienska versionen av vår epoks politiska sjuka. Dock kan M5S relativt stora framgång tack vare dess förvandling i riktning mot en progressiv och arbetarvänlig rörelse bilda underlag för ett möjligt motgift:[28] antingen en spansk/portugisisk lösning (en regeringsallians mellan ”socialdemokratin” och en progressiv nypopulism) eller en fransk lösning, där socialistiska och vänsterpopulistiska krafter ingår en allians som försöker vinna och regera.

[28] Ännu en undersökning från Max Planck-institutet: https://www.ilfattoquotidiano.it/in-edicola/articoli/2022/08/12/cinque-stelle-lelettorato-ora-sta-a-sinistra-lo-spazio-del-nuovo-movimento/6760467/

arenaidé